

บทที่ 1

บทนำ

ประเทศไทยในอดีตเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาประเทศ จึงได้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มาใช้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งลดลงอย่างรวดเร็ว อันจะเห็นได้จากข้อมูลพื้นที่ป่าเมื่อปี พ.ศ. 2504 ซึ่งมีเนื้อที่ป่าอยู่มากถึง 17 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 53 เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่ประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 เนื้อที่ป่าเหลืออยู่จำนวน 8 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 25 เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่ประเทศ และจากการสำรวจล่าสุดในปี พ.ศ. 2552 มีเนื้อที่ป่าเหลือเพียง 171,585 ตารางกิโลเมตร หรือ 33.44 % ของเนื้อที่ประเทศ สำหรับสาเหตุที่พื้นที่ป่าของประเทศลดลงนี้มีหลายสาเหตุ เช่น การลักลอบตัดไม้และเผาทำลายป่าในบริเวณต้นน้ำลำธารซึ่งเป็นการบุกรุกทำลายป่าเพื่อต้องการที่ดินเพื่อการเกษตร การตัดฟันไม้เพื่อแปรรูปจำหน่ายและใช้สอยส่วนตัว ตลอดจนเพื่อทำฟืนและเผาถ่าน ในขณะที่พื้นที่ป่าถูกทำลายลงประมาณปีละ 3 ล้านไร่ แต่กรมป่าไม้กลับทำการปลูกป่าทดแทนได้ประมาณ 300,000 ไร่ต่อปี สรุปได้ว่าเนื้อที่ป่าที่ลดลงส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ (นิวัติ เรืองพานิช, 2542: ระบบออนไลน์) เพื่อใช้พื้นที่สำหรับการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เป็นผลให้ทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วและเกิดผลกระทบทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ โดยความรุนแรงของปัญหาจะแตกต่างกันไปตามระดับการพัฒนาประเทศ และความหนาแน่นของชุมชน ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ได้กำหนดไว้ในนโยบายรัฐบาล โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 ที่เน้นให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อเร่งการเสริมสร้างวินัยและประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและกระชับต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542: ระบบออนไลน์)

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างยิ่งของประเทศ ที่มีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ผูกพันอยู่กับป่าไม้อย่างใกล้ชิด ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากป่าไม้มີทั้งทางตรงและทางอ้อม การพัฒนาในอดีตได้นำผลิตภัณฑ์จากป่าไม้มาใช้อย่างรวดเร็วและสิ้นเปลืองโดยไม่มีจำกัด ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายและขาดการอนุรักษ์ทำให้เกิดการเสื่อมโทรมจนเป็นปัญหาที่ตามมาอย่างมากมาย บริเวณพื้นที่สูงในภาคเหนือซึ่งผลกระทบต่อแหล่งต้นน้ำลำธารตลอดจนปริมาณของน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร เพราะ

ป่าไม้ถูกทำลายทำให้มีน้ำน้อยในช่วงฤดูแล้งและจะมีน้ำมากในช่วงฤดูฝน เนื่องจากไม่มีต้นไม้ไว้คอยดูดซึมซับน้ำไว้ (พันธุ์ศักดิ์ วงศ์สูง, 2546: 1)

ป่าไม้จึงก่อให้เกิดคุณค่าต่อมวลมนุษย โดยเฉพาอย่างยิ่งคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจอย่างประเมินค่ามิได้ และยังมีประโยชน์ในด้านการรักษาสภาพแวดล้อมด้วย หากมีการทำลายทรัพยากรป่าไม้ก็ย่อมจะเกิดผลกระทบเชื่อมโยงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เอาไว้เพื่อให้เกิดประโยชน์ยืนยาวตลอดไป

เมื่อพื้นที่ป่าไม้ลดลง กรมป่าไม้ก็แก้ปัญหาโดยวิธีการง่ายๆคือการปลูกป่าโดยกรมป่าไม้เริ่มดำเนินการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 จนถึงปี พ.ศ. 2536 สามารถปลูกสร้างสวนป่าได้เป็นจำนวนเนื้อที่ทั้งสิ้น 3,734,456 ไร่ ในขณะที่พื้นที่ป่าลดลงในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเกือบ 80 ล้านไร่ จึงเห็นได้ว่า การปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้น่าจะเป็นวิธีที่ได้ผลอย่างจริงจัง (อภิชัย พันธุ์เสน, 2539: 12)

ปัญหาการวิจัย

ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีสภาพของป่าอุดมสมบูรณ์มากกว่าภาคอื่นๆ และจังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่ที่มีป่าไม้มากที่สุดในประเทศไทย จากพื้นที่จังหวัด 12,566,911 ไร่ ซึ่งมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 9,527,487.5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 75.81 ของพื้นที่จังหวัด (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2549: 2) แต่ปัจจุบันป่าไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ได้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมากอันเนื่องมาจากสาเหตุมากมาย เช่น การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การตัดโค่นป่าของเกษตรกรเพื่อใช้เป็นที่ดินทำกิน การทำไร่เลื่อนลอยหรือการแผ้วถางป่าให้หมดสภาพ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การขอหลักฐานสิทธิทำกิน เช่น สทก. หรือ ส.ป.ก.4-01 เป็นต้น (รังสรรค์ เจริญทอง, 2542: 2)

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้และจำนวนประชากรของประเทศไทย มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แต่เป็นไปในแนวทางตรงกันข้าม ในขณะที่พื้นที่ป่าไม้มีแนวโน้มลดลง แต่จำนวนประชากรกลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น การเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงซึ่งประกอบด้วยสาเหตุ 4 ประการ คือ การทำลายป่าไม้เพื่อการทำไร่เลื่อนลอย การทำลายป่าไม้เพื่อที่ดินในการทำการเกษตร การตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่าน การลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า (โกมล แพรกทอง, 2535: 3)

การหาทางสงวนพื้นที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ รวมทั้งการพยายามหาทางเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้มากขึ้น โดยการนำเอาวิธีการจัดการป่าไม้ชุมชนเข้ามาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โดยยึดหลักการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการจัดการป่าไม้ตั้งแต่ต้น จนกระทั่งแบ่งปันและได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้นั้น และเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ส่งเสริมและแนะนำช่วยเหลือเทคนิคต่างๆเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ป่า การปลูกป่าเป็นต้น เพื่อบรรลุเป้าหมายในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ โดยต้องสงวนและรักษาไว้อย่างเด็ดขาด จะไม่มีการแตะต้องหรือใช้ประโยชน์ใดๆในเขตป่าอนุรักษ์นี้ และที่เหลือพื้นที่ป่าเศรษฐกิจที่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น ในขณะที่เดียวกันการอนุรักษ์ป่าโดยการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนกำลังได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย โดยการให้ชาวบ้านเกษตรกรรมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนและที่ได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งเป็นการลดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐทำให้ประชาชนไม่บุกรุกทำลายป่าอีก

ผลของการพัฒนาและการดำเนินการรักษาทรัพยากรป่าไม้ ได้มีส่วนก่อให้เกิดการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติต่อแหล่งป่าไม้ในรูปแบบแตกต่างกันไปตามสภาพนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อย่างไรก็ตาม จากผลพวงของการขยายตัวของความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้ที่ปรากฏอยู่ทั่วไป ได้ก่อให้เกิดแนวคิดในการร่วมกันรักษาป่าใกล้หมู่บ้านเพื่อประโยชน์ของตนเอง แนวความคิดดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดรูปแบบการจัดการป่าไม้ในพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่เรียกว่า ป่าชุมชนขึ้น (โกมล แพรทอง, 2535: 5)

พื้นที่ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ มีเนื้อที่ทั้งหมด 1,596 ไร่ (สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 เชียงใหม่, 2554: ระบบออนไลน์) ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบสลับเนินเขา สภาพป่าไม้จัดอยู่ในสภาพป่าเบญจพรรณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สัก ประดู่ แดง เต็ง รัง เหียง และพลวง เป็นต้น ในชุมชนซึ่งล้อมรอบด้วยป่าไม้ ล้วนแล้วแต่มีการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าไม้ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค รวมไปถึงไม้ใช้สอย ซึ่งถ้าหากชุมชนไม่มีมาตรการในการดูแลหรือไม่มีการอนุรักษ์พื้นที่ป่านั้น ก็จะทำให้ป่าไม้มีจำนวนลดลง

การดำเนินชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านแม่สาบผูกพันอยู่กับป่าไม้ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ประชาชนได้รับประโยชน์จากป่าไม้ ป่าไม้ก็ต้องได้รับการดูแลจากประชาชน ปัจจุบันป่าไม้ได้กลายเป็นปัญหาวิกฤต สาเหตุหลักมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายที่ทำกินของเกษตรกรรายย่อย รวมทั้งการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอย่างผิดกฎหมาย โดยนายทุนและชาวบ้าน

โดยเฉพาะการลักลอบตัดไม้สัก ซึ่งเป็นไม้ที่มีราคาดี เป็นที่ต้องการของนายทุนเพื่อนำไปจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่งผลให้ป่าไม้ลดลงอย่างมาก

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นปัญหาหลัก ได้แก่ การบุกรุกหรือลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างผิดกฎหมาย ปัจจุบันยังคงเป็นปัญหาในชุมชน เพราะพื้นที่ป่าชุมชนที่มีขนาดกว้าง รวมทั้งการดูแลที่ไม่ทั่วถึง จึงทำให้บุคคลบางกลุ่มจึงจะเอาผลประโยชน์จากผืนป่าแห่งนี้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว จากปัญหาดังกล่าวจึงทำให้เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นรากฐานสำคัญของความรู้ ความเข้าใจ ที่จะนำไปสู่การกำหนดนโยบายและการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยการเพิ่มบทบาทของประชาชน และองค์กรของรัฐให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบของป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยต้องการทราบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าแห่งนี้อย่างไร มีรูปแบบการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของประชาชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานและเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่อื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม ของประชาชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
2. ความรู้และความคิดเห็นด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
3. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
4. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
5. ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลหรือหน่วยงานต่างๆ ดังนี้

1. เพื่อจะได้ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน บ้านแม่สาบ และความต้องการของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อพัฒนาและปรับปรุงงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้มากขึ้น
2. เจ้าหน้าที่ป่าไม้และผู้นำชุมชนสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผน และการส่งเสริม รวมทั้งการรณรงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น
3. หน่วยงานและองค์กรอื่นๆที่เกี่ยวข้อง สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการส่งเสริมและพัฒนาวิธีการมีส่วนร่วมในแหล่งอื่นๆ ต่อไปได้
4. ผู้ที่สนใจสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปได้

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมด 1,596 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 276 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 911 คน โดยผู้ที่ให้ข้อมูลเป็นหัวหน้าครอบครัวและเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนบ้านแม่สาบ

การศึกษานี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตของเนื้อหาที่ศึกษาวิจัย คือ ศึกษาเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ใน 4 ด้าน คือ ด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินงาน ด้านการรับผลประโยชน์ และด้านการประเมินผล
2. ขอบเขตของพื้นที่ศึกษาวิจัย คือ ชุมชนบ้านแม่สาบ หมู่ 1 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

3. ขอบเขตของประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ตัวแทนแต่ละครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านแม่สาบ หมู่ 1 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 276 ครัวเรือน

4. ขอบเขตของระยะเวลาในการศึกษาวิจัย คือ ช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2556 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2556

นิยามศัพท์

ประชาชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในที่นี้คือหัวหน้าครัวเรือน หรือตัวแทนหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 276 ครัวเรือน

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชนในการวิจัยครั้งนี้คือ ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

การอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การใช้ทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ในบริเวณป่าชุมชนอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์มากที่สุด เป็นการป้องกัน บำรุงรักษา เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต

ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน หมายถึง การได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนที่ประชาชนได้ร่วมกันรักษาไว้ของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ แหล่งอาหาร แหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งพืชสมุนไพร แหล่งไม้ก่อสร้าง ไม้ฟืน ไม้ใช้สอยและผลผลิตจากป่าชุมชน ที่เลี้ยงสัตว์ ที่พักผ่อนหย่อนใจ

ตำแหน่งหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชน หมายถึง ตำแหน่งที่ประชาชนได้รับมอบหมายจากการคัดเลือกเข้ามาเพื่อทำหน้าที่ในการในการจัดการป่าชุมชน

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ หมายถึง วิธีการรับและจำนวนครั้งที่ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ หอกระจายข่าว เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง ระดับความรู้ ความเข้าใจ ของผู้ให้ข้อมูลในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ความคิดเห็นของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง ความคิดเห็น มุมมอง หรือแนวคิดของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัด เชียงใหม่

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานต่างๆของการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล